

Tajana KRIŽANEC

Osnovna škola Pavleka Miškine, Zagreb
tkrizane@ffzg.hr

Dinka ČORKALO BIRUŠKI

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
dinka.corkalo@ffzg.hr

Prediktori nacionalizma i kozmopolitizma: doprinos nekih sociodemografskih obilježja, ideološke samoidentifikacije i individualizma/kolektivitizma na uzorku studenata i njihovih roditelja

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je usporediti razine i utvrditi povezanosti između rezultata studenata psihologije i njihovih roditelja u odnosu na nacionalizam i kozmopolitizam te kolektivizam i horizontalni i vertikalni individualizam. Usto se nastojalo odrediti doprinos sociodemografskih varijabli, važnosti vjere i ideološkog usmjerenja ispitanika te kolektivizma/individualizma u objašnjenju izraženosti nacionalizma i kozmopolitizma studenata i njihovih roditelja. Ispitivanje je provedeno na 200 studenata (26 studenata i 174 studentice) i 296 roditelja (143 muškarca i 153 žene) hrvatske nacionalnosti. Primijenjena su tri upitnika: Skala nacionalizma i kozmopolitizma (Čorkalo i Kamenov, 1999), HVIC upitnik horizontalnog i vertikalnog individualizma i kolektivizma (Singelis i dr., 1995) te sociodemografski upitnik. Rezultati pokazuju da roditelji studenata iskazuju izraženiji nacionalizam i kolektivizam od svoje (odrasle) djece, dok studenti iskazuju izraženiji kozmopolitizam i horizontalni individualizam od svojih roditelja. Kod vertikalnog individualizma međutim između prosječnog rezultata studenata i roditelja nema razlike. Povezanosti kolektivizma i individualizma studenata te njihovih majki i očeva niže su od povezanosti nacionalizma i kozmopolitizma. Skup sociodemografskih prediktora, važnost religije, ideološka orijentacija i kolektivizam/individualizam bolje predviđaju nacionalizam nego kozmopolitizam, kako u uzorku roditelja tako i studenata. Vrsta i doprinos pojedinih prediktora slični su u oba uzorka, uz iznimku nekih sociodemografskih prediktora koji su se pokazali značajnima u roditeljskome, ali ne i u studentskom uzorku. Osim sociodemografskih prediktora nacionalizam roditelja i studenata moguće je predvidjeti i na temelju izraženije desne političke orijentacije, izraženoga vertikalnog individualizma te većeg pridavanja važnosti vjeri, dok je kozmopolitizam moguće predvidjeti na temelju izraženije lijeve političke orijentacije ispitanika.

KLJUČNE RIJEČI: nacionalizam, kozmopolitizam, kolektivizam, vertikalni individualizam, horizontalni individualizam, stavovi roditelja i djece

UVOD

Doživljaj sebe kao jedinke i kao pripadnika grupe ima značajne i mjerljive posljedice za odnos pojedinca prema samome sebi, prema grupama kojima pripada, kao i prema vanjskim grupama. Socijalni psiholozi kulture tako govore o nezavisnome i zavisnom pojmu o sebi (npr. Markus i Kitayama, 1991), čija se motivacijska, emocionalna i ponašajna osnova manifestira različito u tzv. kolektivističkim i individualističkim društvima. Dimenzija individualizma/kolektivismu označuje sustav vjerovanja unutar neke kulture o tome kakav je odnos pojedinca i grupa kojima on pripada (Franzoi, 2000). Na planu ponašanja pojedinca ta se dimenzija označuje kao alocentrizam/idiocentrizam (Triandis, 1989; Triandis i Trafimow, 2003). Suvremene je konceptualizacije definiraju kao svjetonazorski sklop koji razlikuje pojedince s obzirom na to kako vide sebe u odnosu prema drugima (Oyserman, Coon i Kimmelmeier, 2002). Tako je kolektivismu sklop vrijednosti¹ koji sadržava snažnu povezanost pojedinca s članovima jednoga ili više kolektiva (npr. obitelj, suradnici, pleme, nacija), pri čemu osoba sebe ponajprije vidi kao člana kolektiva; primarno je motivirana normama i obvezama koje joj nameće kolektiv te je spremna dati prednost ciljevima kolektiva pred vlastitima. Suprotno tome, individualizam je vrijednosni sklop prema kojem pojedinac sebe vidi autonomnim i neovisnim o kolektivu; ponajprije je motiviran vlastitim željama, potrebama i pravima; daje prednost vlastitim ciljevima pred ciljevima kolektiva te pri druženju s ljudima stavlja naglasak na racionalnu analizu dobiti i gubitka od tog druženja (Triandis, 1989; Triandis i Trafimow, 2003).

Za kolektiviste je značajan zavisni pojam o sebi, doživljavanje sebe kao dijela socijalnog odnosa i definiranje sebe kao dijela grupe, dok individualiste karakterizira nezavisni pojam o sebi, pri čemu pojedinac želi biti neovisan o drugima te otkriti i izraziti svoju jedinstvenu osobnost. Zbog toga pojam kolektivista o sebi uključuje postignuća grupe, a kod individualista osobna postignuća i samouzdanje. Kolektivisti teže tome da dijele resurse s članovima vlastite grupe, naglašavaju i vrednuju integritet grupe, izražavaju jaku emocionalnu vezanost uz vlastitu grupu i volju za suradnjom unutar nje. Oni vode računa o ishodima vlastita djelovanja za članove grupe te se osjećaju povezanim i uključenim u živote članova svoje grupe (Hui i Triandis, 1986).

¹ Premda se, kako je rečeno, manifestacija kulturnih obrazaca na planu ponašanja pojedinca može označiti kao vrijednosni sklop, što mnogi autori i čine (vidi Oyserman, Coon i Kimmelmeier, 2002), Triandis katkada o idiocentricima i alocentricima govori kao o tipovima ličnosti: »Sukladno individualističkim kulturnim ponašajnim obrascima postoje *ličnosti* koje se zovu idiocentrične: sukladno kolektivističkim ponašajnim obrascima postoje *ličnosti* koje se zovu alocentrične« (Triandis i Trafimow, 2003: 371; kurziv dodale autorice).

Najvažniji aspekt u razlikovanju tipova kolektivism/individualizma jest vjerovanje u jednakost ili nejednakost članova grupe, dakle u njihove hijerarhizirane odnose na dimenziji horizontalno/vertikalno (Triandis i Gelfand, 1998). Stoga kombinacija tih dviju dimenzija rezultira četirima ponašajnim ishodima² (Singelis i dr., 1995; Triandis i Trafimow, 2003; Komarraju i Cokley, 2008): horizontalni individualisti ističu vlastitu jedinstvenost, ali i jednaki status s drugim članovima grupe. Za razliku od njih, vertikalni individualisti ne samo da ističu vlastitu posebnost nego teže i natjecanju te superiornom položaju u odnosu na druge. Horizontalni kolektivisti snažno se identificiraju s vlastitom grupom i doživljavaju se jednakima u odnosu na druge, dok će vertikalni kolektivisti, premda identificirani s vlastitom grupom, u većoj mjeri biti usmjereni na grupnu hijerarhiju, svjesni vlastitog položaja u toj hijerarhiji, ali i spremni odreći se osobnih interesa ako to grupa ili vođa od njih traže.

Osobine kolektivista i individualista jasno upućuju na različito značenje koje za njih imaju grupa i grupni identiteti, pa je očita povezanost te dimenzije s predikcijama teorije socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1986). Ta teorija naime tvrdi da ljudi usvajaju pojam o sebi i na temelju pripadnosti različitim grupama. Pritom grupe nisu samo osnova za samokategorizacije nego su i izvor vlastite vrijednosti: naše samopoštovanje ne proizlazi samo iz osobnih postignuća nego i iz vrijednosti grupa kojima pripadamo. Istraživanja tako pokazuju da je u kolektivista, budući da grupa za njih ima veću vrijednost, socijalni identitet istaknutiji nego u individualista (Triandis, 1988, prema Lee i Ward, 1998) te imaju snažniji osjećaj »mi naspram oni« od individualista (Kim i dr., 1994, prema Triandis i Trafimow, 2003). Lee i Ward (1998) pokazali su i da kolektivisti imaju pozitivnije stavove prema vlastitoj nego prema vanjskoj grupi, što kod individualista nije zabilježeno. Jednako tako kolektivisti svoju grupu procjenjuju pozitivnije od individualista (Lee i Ward, 1998). Smith i Long (2006) naglašavaju da jasnije određen odnos kolektivista prema vlastitoj grupi određuje ključni aspekt kolektivism: kolektivisti u većoj mjeri od individualista favoriziraju vlastitu pred vanjskom grupom. Tako su Chen, Brockner i Katz (1998) u uvjetima minimalne grupe pokazali na studentima iz Amerike i Kine da se reakcije tih dviju grupa razlikuju pri suočavanju s vlastitim uspjehom, ali grupnim neuspjehom: dok je reakcija američkih studenata bila disociranje od vlastite (neuspješne) grupe, reakcija kineskih studenata bila je podupiranje vlastite grupe. Te su reakcije bile posredovane mjerom individualizma/kolektivism.

² Ovdje upozoravamo da u individualnim mjerama čija je namjera odmjeriti individualizam/kolektivism autori unatoč konceptualnom razlikovanju kulturnih i individualnih obrazaca i dalje upotrebljavaju nazive namijenjene kulturnim obrascima. Mi se, premda uvažavamo konceptualno razlikovanje, također odlučujemo na to, uvažavajući izvorno nazivlje autora skale (Singelis i dr., 1995).

Slijedeći tezu o većoj važnosti grupe i grupnih identiteta za kolektiviste, kao i empirijske provjere koje pokazuju da kolektivizam promovira preferenciju vlastite grupe (Oyserman, Coon i Kimmelmeier, 2002), pretpostavili smo da će dimenzija individualizma/kolektivizma biti prediktivna za odnos prema vlastitim i vanjskim grupama. Pritom smo kao mjeru toga odnosa uzeli mjere nacionalizma i kozmopolitizma. Definirajući te konstrukte, oslanjamo se na socijalno-psihološke koncepcije prema kojima je nacionalizam isključiv oblik nacionalne vezanosti u kojemu je prisutna izrazita svijest o pripadnosti vlastitoj naciji te nekritično prihvaćanje nacionalnih, državnih i političkih autoriteta, uz omalovažavanje drugih nacija i vjerovanje u superiorni položaj vlastite nacije³ (Adorno i dr., 1950, prema Skitka, 2005; Billig, 1995; Čorkalo i Kamenov, 1999, 2003; Schatz, Staub i Lavine, 1999). Dimenziju kozmopolitizma uveli smo u analizu kao suprotnost nacionalizmu; naime konstrukt kozmopolitizma ne uključuje osjećaj pripadnosti naciji, nego osjećaj vezanosti uz općeljudsku zajednicu i težnju da se prevladaju uski nacionalni interesi, pa u tom smislu također definira odnos prema drugome.

Stoga je cilj ovoga rada utvrditi mogućnost predviđanja nacionalizma i kozmopolitizma na temelju nekih sociodemografskih pokazatelja, ideološke identifikacije, važnosti vjere i kolektivizma/individualizma te provjeriti jesu li obrasci i snaga tih prediktora jednaki u studentskom uzorku i uzorku njihovih roditelja. Na temelju dosadašnjih istraživanja moguće je predvidjeti značajan doprinos i individualizma i kolektivizma u tumačenju varijable nacionalizma. No »natjecateljski« elementi i doživljaj nejednakosti koji karakteriziraju i (vertikalni) individualizam i nacionalizam osnova su hipotezi o većoj prediktivnoj snazi vertikalnog individualizma za predviđanje nacionalizma. Tu hipotezu potkrepljuju neki prijašnji nalazi domaćih (Križanec, 2008) i stranih istraživanja (Worchel i Coutant, 1997). Budući da je nacionalizam pozitivno povezan s dobi (starije osobe pokazuju izraženiji nacionalizam /Čorkalo i Kamenov, 1999/, stariji iskazuju negativnije stavove prema drugim grupama /Altemeyer, 1988, 1996; Pedersen, Attwell i Heveli, 2005/), očekujemo i da će roditelji pokazati veću razinu nacionalizma od svoje djece, kao i da će roditelji iskazati veću razinu kolektivizma od studenata. Prijašnji nalazi također pokazuju da je izraženiji kolektivizam povezan sa starijom dobi (Noricks i dr., 1987), a osim toga riječ je o generacijski različitim socijalizacijskim utjecajima u kojima su odrasli studenti (turbulentno tranzicijsko razdoblje i promjena društvenog sustava) i njihovi roditelji (razmjerno stabilne društvene prilike s izraženom kolektivističkom orijentacijom). Nadalje, zbog prirode konstrukata očekujemo da će povezanosti kolektivizma i individualizma studenata te njihovih majki i očeva biti niže od po-

³ Pritom ovdje pod nacionalizmom podrazumijevamo stavovno-vrijednosni sklop koji određuje odnos prema vlastitoj i drugim nacijama, a ne političku ideologiju.

vezanosti nacionalizma i kozmopolitizma. Kako su kolektivizam i individualizam dimenzije određene kulturom, dakle širim socijalnim kontekstom pojedinca nego što je to u nacionalizmu i kozmopolitizmu, koji više podliježu primarnim socijalizacijskim utjecajima (roditelja, odnosno obitelji /O'Bryan, Fishbein i Ritchey, 2004; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008/), očekujemo da će te razlike u prirodi socijalnih utjecaja biti vidljive i u veličinama povezanosti spomenutih konstrukata kod roditelja i njihove djece.

METODA ISTRAŽIVANJA

Sudionici

Podaci za istraživanje prikupljeni su na prigodnom uzorku studenata psihologije prve, druge i treće godine Filozofskog fakulteta u Zagrebu (N = 207) i njihovih roditelja (N = 312). U konačnu analizu uključeni su samo studenti hrvatske nacionalnosti (N = 200), od toga 26 (13%) studenata i 174 studentice (87%). Upitnici i upute za roditelje podijeljeni su studentima, koji su imali zadatak proslijediti ih svojim roditeljima te ih ispunjene vratiti istraživaču. Od ukupno 412 podijeljenih upitnika 312 (75,7%) upitnika roditelja vraćeno je eksperimentatoru. U konačnu analizu uključeni su samo roditelji koji su se izjasnili kao Hrvati (N = 296). Od toga su u istraživanju sudjelovala 143 muškarca (48,3%) i 153 žene (51,7%). Valja napomenuti da uzorak roditelja većinom čine obrazovani sudionici (42,4% ima završenu srednju školu, a 53,9% višu školu ili fakultet), prosječnog (48,1%) ili iznadprosječnog (40,3%) životnog standarda. Prosječna dob u uzorku roditelja bila je M = 49,11 godina (SD = 5,656), a u studentskom M = 19,97 godina (SD = 1,223).

Postupak

Istraživanje na studentima psihologije provedeno je grupno na početku ili kraju predavanja ili vježbi na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, kada su studentima podijeljene upute i upitnici za roditelje. Sudjelovanje je bilo dobrovoljno i anonimno, a upitnici studenata i njihovih roditelja upareni su zajedničkim brojem na upitniku, dodijeljenim slučajnim odabirom. Roditelji su upitnike samostalno ispunili kod kuće i potom ih po svojoj djeci vratili istraživaču.

Instrumenti

U istraživanju su upotrijebljena tri instrumenta: Skala nacionalizma i Skala kozmopolitizma (Čorkalo i Kamenov, 1999), HVIC upitnik horizontalnog i vertikalnog individualizma i kolektivizma (Singelis i dr., 1995) te sociodemografski upitnik.

Mjere nacionalizma i kozmopolitizma

Skala nacionalizma i Skala kozmopolitizma preuzete su iz Skala nacionalnog identiteta, NAIT (Čorkalo i Kamenov, 1999). Sudionici za svaku česticu procjenjuju svoj stupanj slaganja na skali od 1 (izrazito se ne slažem) do 5 (izrazito se slažem). Skala nacionalizma ima šest čestica ($\alpha = 0,78$), a tipične su »Premda je moj narod malobrojan, u njemu je puno više sposobnih ljudi nego u drugim narodima« te »U svim povijesnim sukobima moj je narod uvijek bio u pravu.« Skala kozmopolitizma ima pet čestica ($\alpha = 0,79$), a tipične su »Smatram sebe prije svega građaninom svijeta« te »Ja sam kao prvo pripadnik čovječanstva, a tek onda svoje nacije.«⁴ Analize glavnih komponenti provedene na rezultatima Skale nacionalizma i Skale kozmopolitizma daju u oba slučaja jednofaktorsko rješenje, koje na cjelokupnom uzorku studenata i roditelja objašnjava 47,76% varijance nacionalizma (karakteristični korijen = 2,866) i 54,62% varijance kozmopolitizma (karakteristični korijen = 2,73). Ukupni rezultat na obje skale, nacionalizma i kozmopolitizma, izražen je kao prosječna vrijednost zaokruženih vrijednosti.

HVIC upitnik

HVIC skala (Singelis i dr., 1995) izvorno ima 29 čestica i 4 subskale: vertikalni individualizam (VI, 8 čestica), horizontalni individualizam (HI, 7 čestica), vertikalni kolektivizam (VC, 8 čestica) i horizontalni kolektivizam (HC, 6 čestica). Sudionici za svaku česticu procjenjuju svoj stupanj slaganja na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem).

U prvoj primjeni HVIC upitnika u nas, Valenčić (1998) nije potvrdila četvero-faktorsku strukturu skale koju su predložili Singelis i dr. (1995), već je dobivena struktura kojom je objašnjeno 40% varijance, s tri interpretabilna faktora kolektivism, vertikalnog individualizma i horizontalnog individualizma, dok je četvrti faktor bio neinterpretabilan. Trokomponentno rješenje HVIC upitnika dobiveno je i u prijašnjem istraživanju autora (Križanec, 2008). Zbog navedenoga, kao i zbog pokazatelja scree plot-testa HVIC upitnika na uzorku roditelja i studenata, koji također sugerira postojanje triju faktora, provedena je analiza glavnih komponenti, uz varimax rotaciju s tri zadana faktora. Dobiveno trokomponentno rješenje objašnjava na uzorku roditelja 36,85% varijance, a na uzorku studenata 33% varijance rezultata. Zbog velike sličnosti faktorskih struktura na ta dva uzorka, provedena je zajednička analiza glavnih komponenti. Dobiveno trofaktorsko rješenje slično je onome koje je dobila Valenčić (1998): kolektivizam (objašnjava 12,68% varijance

⁴ Sadržaj svih čestica skale NAIT, razvoj instrumenta te njegove metrijske karakteristike mogu se naći u Čorkalo i Kamenov (1999, 2003).

rezultata), vertikalni individualizam (12,3% varijance) i horizontalni individualizam (10,98% varijance rezultata). Čini se dakle da se na uzorku hrvatskih studenata (dvije primjene u razmaku od deset godina) i njihovih roditelja dimenzija kolektivizma ne diferencira na horizontalnu i vertikalnu, nego čini jedinstveni doživljajni i ponašajni sklop koji obilježava međuzavisan pojam o sebi. Iako istraživanja na hrvatskim uzorcima ne razdvajaju dimenziju horizontalnoga i vertikalnoga kolektivizma kako to predlažu Singelis i dr. (1995), dobivene komponente vertikalnoga i horizontalnog individualizma vrlo su slične Singelisovim istoimenim dimenzijama (samo dvije čestice u svakoj komponenti dobivenoj tim istraživanjem razlikuju se od Singelisovih)⁵. Dobivena matrica faktorske strukture HVIC upitnika navedena je u tablici 1. Od ukupno 29 čestica samo jedna nema saturaciju veću od 0,3 ni na jednoj od tri komponente, te nije uključena ni u jednu subskalu (čestica »Kad ostarje, roditelji bi trebali živjeti zajedno s nama«).

Koeficijenti nutarnje konzistencije (Cronbachov α) za dobivene komponente HVIC-a sljedeći su: 0,74 za komponentu kolektivizma, 0,76 za vertikalni individualizam i 0,73 za horizontalni individualizam, te su zadovoljavajuće veličine (Robinson, Shaver i Wrightsman, 1991). Provjera nezavisnosti dimenzija kolektivizma i individualizma provedena izračunavanjem interkorelacija dobivenih komponenti HVIC upitnika pokazala je očekivano nisku negativnu povezanost kolektivizma i horizontalnog individualizma ($r = -0,211$, $p < 0,01$) te kolektivizma i vertikalnog individualizma ($r = -0,128$, $p < 0,01$). Očekivana niska pozitivna povezanost vertikalnoga i horizontalnog individualizma ($r = 0,139$, $p < 0,01$) pokazuje da su te dvije dimenzije blago povezane, kako je pretpostavljeno, nezavisnim pojmom o sebi, odnosno doživljavanjem sebe kao autonomne osobe, neovisne o kolektivu.

Sociodemografski upitnik i ideološka samoidentifikacija

U sociodemografskom upitniku prikupljeni su podaci o spolu, dobi, nacionalnosti sudionika, obrazovanju sudionikova oca, veličini mjesta gdje je sudionik živio do punoljetnosti, stupnjevanju na skali od šest stupnjeva, od sela (1) do grada većeg od 500 tisuća stanovnika (6), veličini obitelji u kojoj je sudionik odrastao (uža ili šira obitelj) te o samoprocjeni životnog standarda sudionikova kućanstva (samo-

⁵ Bilo je, dakako, moguće i preimenovati dobivene faktore, no radi konceptualne jasnoće odlučili smo zadržati autorovo izvorno nazivlje. Osim toga na taj način pokazujemo još jedan, po našem sudu, važan doprinos ovoga rada: pokazuje se naime da je u našem uzorku kolektivizam jedinstvena dimenzija, nerazlučiva na horizontalnu i vertikalnu komponentu. Taj nalaz, dakako, treba dodatno provjeriti na drugim, heterogenijim uzorcima, no dimenzija individualizma i u našem je uzorku jasno razlučiva na vertikalnu komponentu, koja, kako to autori i predviđaju, obuhvaća elemente uspješnosti i natjecanja, odnosno nastojanja pojedinca da bude bolji i uspješniji od drugih članova grupe, te horizontalnu komponentu, koja naglašava jedinstvenost, neovisnost i posebnost pojedinca.

procjena na skali od pet stupnjeva, od 1 – znatno niže od prosjeka do 5 – znatno više od prosjeka). Prikupljeni su i podaci o samoprocjeni važnosti vjere i ideološkoj samoidentifikaciji. Važnost vjere u životu sudionika procijenjena je na skali od 7 stupnjeva, pri čemu je 1 značilo da vjera ispitaniku uopće nije važna, a 7 da mu je vjera izrazito važna. Ideološka samoidentifikacija procijenjena je pitanjem »Kako biste na dimenziji lijevo-desno, procijenili vlastito političko opredjeljenje?«, pri čemu je 1 značilo sasvim lijevo, a 7 sasvim desno političko usmjerenje.

Tablica 1: Matrica faktorske strukture HVIC skale

Čestice HVIC-a	Subskala Singelisa i dr. (1995)	Komponente		
		1	2	3
2. Da moj suradnik dobije nagradu, bio bih ponosan.	HC	,639	-	-
10. Važna mi je dobrobit mojih suradnika.	HC	,615	-	-
8. Požrtvovnost je vrlina.	VC	,614	-	-
11. Obično žrtvujem vlastite interese za dobrobit grupe.	VC	,560	-	-
23. Bitno mi je poštovati odluke moje grupe.	VC	,550	-	-
17. Važno mi je očuvati sklad unutar svoje grupe.	HC	,539	-	-
15. Kad bi netko iz moje obitelji imao financijskih problema, pomogao bih mu u skladu sa svojim mogućnostima.	HC	,526	-	-
13. Nervira me ako moram odustati od vlastitih aktivnosti da bih pomogao drugima.	VC	-,466	-	-
27. Volim podijeliti sitnice sa susjedima.	HC	,440	-	-
7. Važno je posavjetovati se sa svojim prijateljima prije donošenja odluke.	HC	,380	-	-
29. Za svoju obitelj učinio bih čak i nešto što mi se gadi.	VC	,364	-	-
19. Zdravo društvo nije moguće bez natjecanja.	VI	-	,716	-
20. Važno je da sam u onom što činim bolji od drugih.	VI	-	,693	-
21. Natjecanje je prirodni zakon.	VI	-	,691	-
1. Najvažnije je pobijediti.	VI	-	,638	-
26. Uživam raditi u situacijama koje uključuju takmičenje s drugima.	VI	-	,607	-
18. Najčešće se pouzdam u sebe, rijetko u druge.	HI	-	,457	-

Čestice HVIC-a		Subskala Singelisa i dr. (1995)	Komponente		
			1	2	3
14.	Neki ljudi smatraju najvažnijim pobijediti, no ja nisam takav.	VI	,370	-,425	-
25.	Ljuti me kad su drugi ljudi uspješniji od mene.	VI	-,317	,401	-
9.	Radije se oslanjam na sebe, nego na druge.	HI	-	,381	-
6.	Kad su drugi ljudi uspješniji od mene, postajem napet i uzbuđen.	VI	-	,300	-
16.	Važno mi je da sam jedinstvena osoba.	HI	-	-	,798
5.	Uživam u svojoj jedinstvenosti i različitosti od drugih.	HI	-	-	,734
24.	Ja sam posebna osoba, neovisna od drugih.	HI	-	-	,650
12.	Moja osobnost, neovisna od drugih, veoma mi je važna.	HI	-	-	,647
3.	Odrekao bih se aktivnosti do koje mi je stalo, ako je moja obitelj ne odobrava.	VC	-	-	-,531
22.	Često radim po svom.	HI	-	,303	,461
28.	Djecu treba učiti da su obaveze važnije od zadovoljstva.	VC	-	,373	-,383
4.	Kad ostare, roditelji bi trebali živjeti zajedno s nama.	VC	-	-	-

REZULTATI I RASPRAVA

Nacionalizam, kozmopolitizam i kolektivizam/individualizam: usporedbe i povezanosti rezultata studenata i njihovih roditelja

U tablicama 2 i 3 navedene su prosječne vrijednosti nacionalizma i kozmopolitizma, a u tablicama 4 i 5 prosječne vrijednosti kolektivizma i individualizma studenata i njihovih roditelja. Razlike u prosječnim vrijednostima studenata i roditelja provjerili smo t-testom, a razlike u prosječnim vrijednostima studenata, majki i očeva analizom varijance na nezavisnim uzorcima.

Rezultati (tablica 2) pokazuju da se studenti i njihovi roditelji razlikuju u razini nacionalizma $t(196,293) = -8,456$, $p < 0,01$, pri čemu je ona, kako je pretpostavljeno, viša kod roditelja nego kod njihove djece. Analiza prosječnih vrijednosti nacionalizma majki, očeva i djece (tablica 3) pokazuje također značajne razlike $F(2,486) = 37,471$, $p < 0,01$, pri čemu i majke ($p < 0,01$) i očevo ($p < 0,01$) pokazuju izraženiji nacionalizam od studenata. Razlika između majki i očeva nije statistički značajna

($p > 0,05$). Takav smo rezultat i očekivali s obzirom na već postojeće nalaze da je nacionalizam pozitivno povezan s dobi (Čorkalo i Kamenov, 1999).

Tablica 2: Rezultati na skali nacionalizma i kozmopolitizma studenata i njihovih roditelja

		N	M	SD	t	p
Nacionalizam	studenti	196	2,13	0,657	-8,456	,000
	roditelji	293	2,77	0,910		
Kozmopolitizam	studenti	199	3,41	0,875	3,418	,001
	roditelji	291	3,12	0,974		

Tablica 3: Rezultati na skali nacionalizma i kozmopolitizma studenata te njihovih majki i očeva

		N	M	SD	F-omjer	p
Nacionalizam	studenti	196	2,13	0,657	37,471	,000
	majke	150	2,68	0,858		
	očevi	143	2,85	0,957		
Kozmopolitizam	studenti	199	3,41	0,875	11,247	,000
	majke	151	3,29	0,954		
	očevi	140	2,93	0,965		

Razlika u prosječnom rezultatu na dimenziji kozmopolitizma također je značajna ($t/199,291/ = 3,418$, $p < 0,01$), pri čemu studenti pokazuju izraženiju kozmopolitsku orijentaciju od svojih roditelja. Provjera razlika na dimenziji kozmopolitizma između studenata, njihovih očeva i majki također se pokazala značajnom ($F/2,487/ = 11,247$, $p < 0,01$) i to tako da postoji razlika između rezultata studenata i njihovih očeva ($p < 0,01$) te između rezultata majki i očeva ($p < 0,01$), dok razlika u rezultatima studenata i njihovih majki nije statistički značajna ($p > 0,05$), odnosno studenti i majke pokazuju izraženiji kozmopolitizam od očeva. S obzirom na to da su u našem uzorku većinom studentice, njih 87%, bilo bi važno iste analize provesti i na uzorku muških studenata, kako bi se utvrdilo postoji li veća sličnost kozmopolitskih stavova očeva i sinova, te majki i kćeri (kako bi to predviđao model utjecaja roditelja istoga spola) ili, kada je posrijedi kozmopolitizam, bolje pristaje model diferencijalnog utjecaja roditelja, prema kojemu majka i otac imaju različit utjecaj na svoju djecu, ovisno o tome o kojem je stavovnom sustavu riječ (O'Bryan, Fishbein i Ritchey, 2004).

Tablica 4: Rezultati na skalama kolektivizma te horizontalnog i vertikalnog individualizma studenata i njihovih roditelja

		N	M	SD	t	p
Kolektivizam	studenti	200	3,77	0,447	-3,756	,000
	roditelji	293	3,94	0,501		
Horizontalni individualizam	studenti	200	4,01	0,490	11,992	,000
	roditelji	294	3,36	0,646		
Vertikalni individualizam	studenti	197	2,93	0,529	-,641	,522
	roditelji	291	2,97	0,646		

Tablica 5: Rezultati na skalama kolektivizma te horizontalnog i vertikalnog individualizma studenata te njihovih majki i očeva

		N	M	SD	F-omjer	p
Kolektivizam	studenti	200	3,77	0,447	7,526	,001
	majke	151	3,97	0,498		
	očevi	142	3,91	0,504		
Horizontalni individualizam	studenti	200	4,01	0,490	72,306	,000
	majke	151	3,39	0,640		
	očevi	143	3,33	0,652		
Vertikalni individualizam	studenti	197	2,93	0,529	5,008	,007
	majke	149	2,86	0,611		
	očevi	142	3,08	0,665		

Razlika u kolektivizmu između studenata i roditelja (tablica 4) statistički je značajna ($t/200,293/ = 3,756$, $p < 0,01$), pri čemu roditelji studenata pokazuju nešto izraženiji kolektivizam od svoje djece. Razlika rezultata kolektivizma kod studenata, njihovih majki i očeva (tablica 5) također je statistički značajna ($F/2, 490/ = 7,526$, $p < 0,01$), pri čemu se ponavlja obrazac razlika koji je dobiven i na dimenziji nacionalizma: studenti postižu niže rezultate i od majki ($p < 0,01$) i od očeva ($p < 0,05$), dok se kolektivizam majki i očeva međusobno ne razlikuje ($p > 0,05$). Ti su nalazi sukladni prijašnjim istraživanjima u kojima je izraženiji kolektivizam povezan sa starijom dobi (Freeman, 1997; Noricks i dr., 1987; Bordia i Blau, 2003). Nadalje, studenti su mladi ljudi, tek izašli iz adolescencije, odnosno individualistič-

koga životnog razdoblja, pa je niža kolektivistička orijentacija u skladu i s njihovom dobi.

Razlika u horizontalnom individualizmu između studenata i roditelja također je značajna ($t/200,294/ = 11,992$, $p < 0,01$): studenti pokazuju izraženiji horizontalni individualizam od svojih roditelja. Značajna je i razlika u rezultatima studenata, majki i očeva ($F/2,491/ = 72,306$, $p < 0,01$), pri čemu su studenti izraženiji horizontalni individualisti i od svojih majki ($p < 0,01$) i od svojih očeva ($p < 0,01$). Horizontalni individualizam majki i očeva međusobno se ne razlikuje ($p > 0,05$). Studenti se dakle, u skladu s dimenzijom horizontalnoga individualizma, doživljavaju posebnijima i jedinstvenijima od drugih, ali i smatraju da su jednakog statusa kao drugi. S obzirom na činjenicu da studentsko okruženje ne podrazumijeva jasno izraženu hijerarhijsku strukturu, kao što je to slučaj u radnom okruženju i uopće u socijalnom svijetu odraslih kojem pripadaju njihovi roditelji, opravdano je pretpostaviti da su dobiveni nalazi rezultat različitih obilježja socijalnog okruženja studenata i njihovih roditelja, ali i razlika u dobi te različitih društvenih uloga (Triandis, 1994).

Kod vertikalnog individualizma međutim između studenata i ukupnog rezultata roditelja nema razlike ($t/197,291/ = 0,641$, $p > 0,05$), no značajna je razlika rezultata vertikalnog individualizma kod studenata te pojedinačnih rezultata majki i očeva ($F/2,485/ = 5,008$, $p < 0,01$). Pritom se jedino razlikuju prosječni rezultati vertikalnog individualizma majki i očeva, tj. očevi imaju veći rezultat na vertikalnom individualizmu nego majke ($p < 0,01$). Taj je nalaz u skladu s prijašnjim rezultatima koji povezuju izraženiji individualizam (naglašavanje neovisnosti i sklonost natjecanju) s muškim spolom (Triandis, 1994; Triandis i dr., 1995).

Dobivene razlike između roditelja i studenata u vrijednosnim obrascima kolektivizma i individualizma, ali i odnosa prema drugim grupama, pri čemu roditelji pokazuju izraženiji nacionalizam i niži kozmopolitizam od svoje djece, te izraženiji kolektivizam i manje izraženi (horizontalni) individualizam, vjerojatno su uzrokovane ne samo različitom dobi nego i ponajprije različitom socijalizacijom tih dvaju uzoraka, pri čemu su roditelji odrastali u jednome, a djeca u drugome političkom sustavu. Valja pretpostaviti da je taj socijalizacijski utjecaj ostavio traga na vrijednosnom sustavu, što pokazuju i druga istraživanja. Tako su primjerice Schwarz i Bardi (1997) pokazali učinke komunističkog sustava na društvene vrijednosti. Upoređujući uzorke učitelja i studenata iz devet istočnoeuropskih zemalja i jedanaest zapadnoeuropskih od 1989. do 1993., autori su pronašli velike razlike u vrijednostima u nekoliko značajnih aspekata. Neke neočekivane vrijednosne obrasce u istočnoeuropskim zemljama (npr. »istočnjaci« su imali niže vrijednosti glede egali-

tarizma od »zapadnjaka«) autori interpretiraju kao posljedicu autoritarnog režima. Pokazalo se dakle da društveno okružje nesumnjivo utječe na oblikovanje vrijednosnih sklopova (Feldman, 2003), pa bi svakako bilo vrijedno ponoviti naše istraživanje na istome ili komparabilnom uzorku, kako bi se utvrdile eventualne promjene u izmjerenim vrijednostima te obrascima povezanosti vrijednosnih sklopova i odnosa roditelja i njihove djece prema drugim grupama.

Povezanost rezultata nacionalizma, kozmopolitizma i kolektivizma/individualizma kod studenata i njihovih roditelja

U tablicama 6 i 7 navedeni su koeficijenti korelacije između nacionalizma, kozmopolitizma, kolektivizma te horizontalnog i vertikalnog individualizma studenata te njihovih majki i očeva.

Iz tablica 6 i 7 vidljivo je da su povezanosti kolektivizma i individualizma između studenata i njihovih roditelja niže od korelacija stavova vezanih uz nacionalizam i kozmopolitizam. Nacionalistički i kozmopolitski stavovi studenata sličniji su stavovima njihovih majki nego očeva, što je, kako smo već istaknuli, vjerojatno uvjetovano sastavom našega uzorka, pa bi dobivene rezultate trebalo provjeriti i usporedbom stavova očeva i sinova. Valja pretpostaviti da nacionalizam i kozmopolitizam pripadaju svjetonazorskom, vrijednosnom sklopu, za koji je obiteljski utjecaj presudan (npr. Altemeyer, 1988; Beck i Jennings, 1991), a je li pritom izraženiji utjecaj oca ili majke predmet je intenzivnog istraživanja (O'Bryan, Fishbein i Ritchey, 2004).

Tablica 6: Povezanosti nacionalizma (nac.) i kozmopolitizma (kozmp.) studenata te njihovih majki i očeva

	Nac. majke	Nac. očevi	Kozmp. studenti	Kozmp. majke	Kozmp. očevi
Nac. studenti	,357**	,220*	-,487**	-,338**	-,224*
Nac. majke	-	,343**	-,302**	-,415**	-,096
Nac. očevi	-	-	-,021	-,065	-,381**
Kozmp. studenti	-	-	-	,464**	,177
Kozmp. majke	-	-	-	-	,277**

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Tablica 7: Povezanosti kolektivism (kol.) te horizontalnog (hor. ind.) i vertikalnog individualizma (vert. ind.) studenata te njihovih majki i očeva

	Kol. majke	Kol. očevi	Hor. ind. studenti	Hor. ind. majke	Hor. ind. očevi	Vert. ind. studenti	Vert. ind. majke	Vert. ind. očevi
Kol. studenti	,182*	,095	-,030	-,053	,049	-,287**	,110	,105
Kol. majke	-	,173	,145	-,237**	-,130	,008	-,094	,136
Kol. očevi	-	-	-,023	-,083	-,175	,042	-,064	-,007
Hor. ind. studenti	-	-	-	,098	,219*	,141	-,014	-,123
Hor. ind. majke	-	-	-	-	,170	,048	,115	,012
Hor. ind. očevi	-	-	-	-	-	,060	,018	,241**
Vert. ind. studenti	-	-	-	-	-	-	,124	,139
Vert. ind. majke	-	-	-	-	-	-	-	,165

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

S druge strane, povezanosti kolektivism i individualizma studenata te njihovih majki i očeva puno su niže od povezanosti nacionalizma i kozmopolitizma. Ti su rezultati također objašnjivi socijalnim utjecajem na stavove: kolektivism i individualizam dimenzije su koje su određenije kulturom, dakle širim socijalnim kontekstom pojedinca, od nacionalizma i kozmopolitizma, koji su podložniji primarnim socijalizacijskim utjecajima (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Imajući to na umu, studentska viša orijentacija individualizmu, a roditeljska izraženija orijentacija kolektivismu, te slabija povezanost tih dimenzija između studenata i njihovih roditelja, može se, pretpostavljamo, pripisati obilježjima širih socijalnih utjecaja tipičnih za dob i generacijske razlike socijalizacije studenata i njihovih roditelja. Dok su današnji studenti odrastali u tranzicijskom razdoblju intenzivnih društvenih promjena, pri čemu je orijentacija prema individualizmu svakako značajno obilježje, socijalizacija njihovih roditelja odvijala se u razmjerno mirnijem društvenom razdoblju, izražene dominantno kolektivističke ideologije (Triandis i dr., 1995; Reale i Allik, 1999). Tako su jedine značajne povezanosti ona kolektivism studenata i njihovih majki ($r/123/ = 0,182$, $p < 0,05$) te povezanost horizontalnog individualizma studenata i njihovih očeva ($r/125/ = 0,219$, $p < 0,05$). S obzirom na to da je kolektivism obilježen dimenzijom međuzavisnosti, a individualizam dimenzijom nezavisnosti, spomenuti nalaz upućuje na to da studenti (u našem slučaju pretežno studentice) stavove zavisnosti o drugima i međuzavisnosti s drugima dijele u većoj

mjeri s majkom, a stavove nezavisnosti od drugih s očevima. Čini se da taj nalaz podupire tezu diferenciranog utjecaja roditelja, prema kojoj majke i očevi imaju različite sfere utjecaja kada je riječ o socijalno-psihološkom razvoju njihove djece (O'Bryan, Fishbein i Ritchey, 2004), koji onda, kako to naši nalazi indiciraju, možda perzistira i u odrasloj dobi. Veličine dobivenih povezanosti svakako su niske, ali upućuju na određenu povezanost širih vrijednosnih sustava roditelja i djece, na kojima se utjecaj roditelja najviše i očituje (O'Bryan, Fishbein i Ritchey, 2004; Offer i Schonert-Reichl, 1992).

Rezultati regresijske analize: doprinos sociodemografskih obilježja sudionika, religioznosti, ideološke samoidentifikacije i kolektivizma/individualizma u predikciji nacionalizma i kozmopolitizma

Kako bismo odredili doprinos sociodemografskih varijabli, varijable važnosti vjere, ideološke identifikacije te kolektivizma i individualizma u objašnjenju nacionalizma i kozmopolitizma, provedene su hijerarhijske regresijske analize, s nacionalizmom i kozmopolitizmom kao kriterijima, dok su prediktorske varijable podijeljene na četiri bloka:

1. sociodemografske varijable (spol kodiran kao *dummy* varijabla, pri čemu je vrijednost 1 pridodana muškim, a 2 ženskim sudionicima; dob, obrazovanje sudionikova oca, veličina mjesta gdje je sudionik živio do punoljetnosti, veličina obitelji u kojoj je odrastao i samoprocjena životnog standarda njegova sadašnjeg kućanstva)
2. važnost vjere u životu sudionika
3. lijeva ili desna ideološka identifikacija
4. kolektivizam i vertikalni i horizontalni individualizam

Zbog utvrđenih razlika između roditelja i njihove djece te različitih obrazaca povezanosti istraživanih obilježja stavova proveli smo regresijske analize odvojeno za roditelje i za studente.

Kada je riječ o uzorku roditelja, regresijskom analizom nacionalizma na temelju odabranih prediktorskih varijabli objašnjeno je gotovo 34% varijance. Sva četiri bloka prediktora statistički značajno pridonose objašnjenju varijance kriterija. U prvom je bloku statistički značajan prediktor obrazovanje sudionikova oca, pri čemu niže obrazovanje oca podrazumijeva izraženije nacionalističke stavove sudionika. I prijašnja su istraživanja pokazala negativnu povezanost obrazovanja i nacionalizma (Čorkalo i Kamenov, 1999; Tofant, 2004), sugerirajući važnost obrazovanja

u smanjenju predrasuda i povećanju tolerancije prema drugim narodima. No valja naglasiti da sociodemografske varijable objašnjavaju oko 9% varijance, što govori o daleko složenijem mehanizmu usvajanja nacionalističkih stavova nego što je to moguće predvidjeti na temelju sociodemografskih varijabli. Uvođenje mjere religioznosti, operacionalizirane kao važnost vjere, dovodi do promjene u vrijednosti multiple korelacije, a važnost vjere tumači dodatnih 9% objašnjene varijance: procjena veće važnosti vjere upućuje na izraženiji nacionalizam. Taj je rezultat i u skladu s podacima iz literature: isti nalaz dobile su Čorkalo i Kamenov (1999) i Paratušić (2001). Uvođenje ideološke identifikacije sudionika, izražene kao lijeva ili desna ideološka identifikacija, u trećem koraku, objašnjava dodatnih oko 7% varijance nacionalizma: što je izraženija desna ideološka orijentacija, izraženiji je i nacionalizam. Takav rezultat vjerojatno možemo objasniti tradicionalnim vrijednostima karakterističnijima za pojedince desne ideološke orijentacije (Altemeyer, 1988; Rubinstein, 1997; Heaven i Connors, 2001), ali i povezanošću desne ideološke identifikacije i veće važnosti vjere u životu sudionika (Leak i Randall, 1995). Dodatnih 8% varijance nacionalizma objašnjeno je uvođenjem mjera kolektivismu i individualizmu, pri čemu se značajnim prediktorom pokazao samo vertikalni individualizam. Kako smo već istaknuli, dosadašnja istraživanja sugeriraju mogući značajan doprinos individualizma i kolektivismu u tumačenju varijable nacionalizma. Predvidjeli smo i da će »natjecateljski« elementi i doživljaj nejednakosti koji karakteriziraju i (vertikalni) individualizam i nacionalizam uvjetovati veću prediktivnu snagu vertikalnog individualizma za predviđanje nacionalizma. Tako npr. Worchel i Coutant (1997) drže da se patriotizam javlja u kolektivističkim društvima te ga smatraju nesebičnim konstruktom, dok je nacionalizam karakterističan za individualistička društva i smatraju ga sebičnim konstruktom. Iz toga slijedi njihovo povezivanje patriotizma s kolektivismom, a nacionalizma s individualizmom. Pritom, drže autori, patriotizam uključuje vjerovanja i djela koja čuvaju identitet i blagostanje grupe, a vlastiti se identitet i korist zanemaruju. Kod nacionalizma se dobiti nacije gledaju u svjetlu koristi za sebe, pa nacionalisti podupiru blagostanje nacije jer im ta potpora donosi osobnu dobit. Te osobine »sebičnog« nacionalizma vežu se s osobinama »sebičnog« vertikalnog individualizma (osobe koje su visoko na toj dimenziji svoje ciljeve stavljaju ispred ciljeva grupe, nisu im važne potrebe članova vlastite grupe, nego u nekom odnosu isključivo gledaju na osobne gubitke i dobitke). Vertikalni individualisti doživljavaju ljude međusobno različitim, očekuju nejednakost među ljudima te preferiraju natjecanje. Stoga smo pretpostavili da doživljavanje te nejednakosti među ljudima i želja za natjecanjem, preneseni u kontekst grupa, dovode do naglašene pozitivne pristranosti prema vlastitoj grupi i negativne pristranosti prema vanjskim grupama, odnosno do izraženog nacionalizma i preferiranja vlastite nacionalne grupe.

Naši rezultati sukladni su navedenim pretpostavkama, s obzirom na dobivenu povezanost nacionalizma i vertikalnoga (ali ne i horizontalnog) individualizma. Uz vertikalni individualizam, u završnoj jednadžbi značajnima ostaju i varijable važnosti vjere i ideološke samoidentifikacije sudionika, dok nijedna sociodemografska varijabla ne ostaje značajna. Ti nalazi govore o uvelike povezanom stavovnom sustavu religioznosti, ideološke orijentacije i nacionalizma, kako pokazuju i suvremena istraživanja tzv. desne autoritarnosti (Altemeyer, 1996; Heaven, 2001).

Tablica 8: Rezultati višestruke hijerarhijske regresijske analize na uzorku roditelja: doprinos sociodemografskih varijabli, važnosti vjere, ideološke identifikacije i kolektivizma/individualizma u predikciji nacionalizma

Korak	Prediktori	β u pojedinom koraku	β u završnom koraku
1	Spol	-,087	-,047
	Dob	,088	,037
	Obrazovanje sudionikova oca	-,208*	-,116
	Veličina mjesta do punoljetnosti	-,035	,053
	Veličina obitelji pri odrastanju	,104	,068
	Životni standard	-,012	-,103
$R = 0,307$, $R^2 = 0,094$, $F = 4,219$, $df = 6$, $p = 0,000$			
2	Važnost vjere	,326**	,173**
$R = 0,430$, $R^2 = 0,184$, $\Delta R^2 = 0,090$, $F = 26,754$, $df = 1$, $p = 0,000$			
3	Ideološka identifikacija	,314**	,302**
$R = 0,508$, $R^2 = 0,258$, $\Delta R^2 = 0,073$, $F = 23,854$, $df = 1$, $p = 0,000$			
4	Kolektivizam	,093	,093
	Vertikalni individualizam	,281**	,281**
	Horizontalni individualizam	,028	,028
$R = 0,581$, $R^2 = 0,338$, $\Delta R^2 = 0,080$, $F = 9,594$, $df = 3$, $p = 0,000$			

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Tablica 9: Rezultati višestruke hijerarhijske regresijske analize na uzorku studenata: doprinos sociodemografskih varijabli, važnosti vjere, ideološke identifikacije i kolektivizma/individualizma u predikciji nacionalizma

Korak	Prediktori	β -koeficijenti u pojedinom koraku	β -koeficijenti u završnom koraku
1	Spol	,112	,036
	Dob	-,041	-,011
	Obrazovanje sudionikova oca	-,038	-,033
	Veličina mjesta do punoljetnosti	-,075	-,014
	Veličina obitelji pri odrastanju	-,045	-,043
	Životni standard	,106	-,005
	$R = 0,176, R^2 = 0,031, F = 0,852, df = 6, p = 0,532$		
2	Važnost vjere	,337**	,175*
	$R = 0,362, R^2 = 0,131, \Delta R^2 = 0,100, F = 18,261, df = 1, p = 0,000$		
3	Ideološka identifikacija	,368**	,365**
	$R = 0,485, R^2 = 0,236, \Delta R^2 = 0,105, F = 21,671, df = 1, p = 0,000$		
4	Kolektivizam	,078	,078
	Vertikalni individualizam	,311**	,311**
	Horizontalni individualizam	-,102	-,102
	$R = 0,568, R^2 = 0,323, \Delta R^2 = 0,087, F = 6,646, df = 3, p = 0,000$		

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Kod studenata je odabranim nizom prediktorskih varijabli ukupno objašnjeno nešto manje varijance nacionalizma nego kod njihovih roditelja: 32%. Pritom se sociodemografske varijable uvrštene u prvom koraku nisu pokazale značajnim prediktorima, ponovo potvrđujući malenu važnost sociodemografskih varijabli u tumačenju složenih identitetnih i međugrupnih fenomena poput nacionalizma. Valja međutim istaknuti da je variranje sociodemografskih obilježja ispitanika u oba naša uzorka malo: riječ je o sudionicima iz uglavnom srednjeg sloja, dobro obrazovanim i prosječnog ili iznadprosječnog samoprocijenjenog standarda. Kao i kod roditelja, i kod njihove se djece u drugom koraku kao značajan prediktor pojavljuje važnost vjere, objašnjavajući 10% varijance. Što je sudioniku vjera važnija u životu, to će imati izraženiji nacionalizam. Ideološka orijentacija uvrštena u trećem koraku

pokazala se značajnim prediktorom i objasnila 10,5% varijance upućujući na to da osobe desne ideološke orijentacije imaju i izraženije nacionalističke stavove. Kao i kod roditelja, i u uzorku studenata uvođenje varijabli kolektivism/individualizma daje značajnu regresijsku jednadžbu, uz sličan doprinos tih varijabli – 8,7% – pokazujući veću sklonost vertikalnih individualista nacionalizmu. Uz taj prediktor, u završnoj jednadžbi, kao i u roditeljskom uzorku, značajnima ostaju prediktori važnosti vjere i ideološke identifikacije, pri čemu se uvođenjem drugih varijabli doprinos važnosti vjere bitno smanjuje, premda ostaje značajan. Predikcija nacionalizma na uzorcima studenata i njihovih roditelja različita je samo s obzirom na doprinos obrazovanja oca, ali i to samo u prvom koraku, u kojem su uvedeni sociodemografski prediktori, koji uvođenjem ostalih prediktora također postaju neznčajni. Zbog suženog varijabiliteta sociodemografskih varijabli u uzorku studenata i dijelom u uzorku njihovih roditelja, slabu prediktivnu snagu sociodemografskih varijabli treba tumačiti s oprezom. Rezultati međutim nedvojbeno pokazuju značajnu ulogu važnosti religije i ideološke identifikacije u tumačenju nacionalističkih stavova. No očito da i kulturni obrasci, koje odražavaju mjere kolektivism i individualizma, također imaju ulogu u tumačenju nacionalističkih stavova, čak i kada se oni generacijski donekle razlikuju, kao što je pretpostavljeno i potvrđeno na subuzorcima ovog istraživanja.

Niz odabranih prediktorskih varijabli u slučaju kozmopolitizma nema takvu prediktivnu snagu kao kod nacionalizma, ni u uzorku roditelja (objašnjeno 18,4% varijance kriterija), ni u uzorku studenata (objašnjeno 22,4%). Na uzorku roditelja u prvom su bloku statistički značajni prediktori spol, veličina obitelji u kojoj je sudionik odrastao i samoprocjena životnog standarda kućanstva sudionika, pri čemu izraženiju kozmopolitsku orijentaciju imaju žene, sudionici odrasli u užoj obitelji i oni nižega životnog standarda. I u nekim drugim istraživanjima pokazalo se da je kozmopolitska orijentacija povezana sa ženskim spolom (Phelps, 2004). U pogledu doprinosa veličine obitelji pokazalo se da su više kozmopolitski orijentirani ispitanici iz užih nego oni iz širih obitelji. S obzirom na to da šira obitelj u našoj kulturi obično podrazumijeva djedove i bake, moguće je da su djeca u takvim obiteljima izložena tradicionalnijem svjetonazoru i utjecajima, koji nisu povezani s kozmopolitskom orijentacijom. Povezanost nižega životnog standarda s kozmopolitizmom međutim nije bila očekivana, ali je vjerojatno objašnjiva prirodom uzorka: riječ je o dobro obrazovanom uzorku te samoprocjenama životnoga standarda, pa je moguće da sudionici koji svoj standard procjenjuju nižim zbog viših očekivanja (utemeljenih na obrazovanju) na taj način iskazuju razočaranje vlastitim položajem, i to više kozmopolitskom nego nacionalnom orijentacijom. U drugom bloku važnost vjere u životu sudionika značajno pridonosi tumačenju varijance kozmopolitizma, objašnjavajući gotovo 6% varijance: sudionici kojima je vjera u životu

manje važna imaju izraženiji kozmopolitizam. Ideološka identifikacija, uvedena u trećem koraku, tumači dodatnih 7% varijance upućujući na to da sudionici lijeve ideološke identifikacije pokazuju izraženije kozmopolitske stavove. Uvođenjem te varijable doprinos važnosti vjere kozmopolitskim stavovima prestaje biti značajan. Kolektivistički/individualistički stavovi nisu se pokazali prediktivnima za kriterij kozmopolitizma u roditeljskom uzorku, a značajnima u završnoj regresijskoj jednadžbi ostaju spol (ženski), veličina obitelji (uža) te ideološka identifikacija (lijevi dio ideološkog spektra).

Tablica 10: Rezultati višestruke hijerarhijske regresijske analize na uzorku roditelja: doprinos sociodemografskih varijabli, važnosti vjere, ideološke identifikacije i kolektivism/individualizma u predikciji kozmopolitizma

Korak	Prediktori	β -koeficijenti u pojedinom koraku	β -koeficijenti u završnom koraku
1	Spol	,177**	,163**
	Dob	,025	,027
	Obrazovanje sudionikova oca	,080	,001
	Veličina mjesta do punoljetnosti	,030	-,032
	Veličina obitelji pri odrastanju	-,164**	-,128*
	Životni standard	-,144*	-,069
	$R = 0,289$, $R^2 = 0,084$, $F = 3,694$, $df = 6$, $p = 0,002$		
2	Važnost vjere	-,265**	-,134
	$R = 0,378$, $R^2 = 0,143$, $\Delta R^2 = 0,059$, $F = 16,727$, $df = 1$, $p = 0,000$		
3	Ideološka identifikacija	-,311**	-,314**
	$R = 0,464$, $R^2 = 0,215$, $\Delta R^2 = 0,073$, $F = 22,295$, $df = 1$, $p = 0,000$		
4	Kolektivism	-,041	-,041
	Vertikalni individualizam	-,021	-,021
	Horizontalni individualizam	-,057	-,057
	$R = 0,469$, $R^2 = 0,220$, $\Delta R^2 = 0,004$, $F = 0,447$, $df = 3$, $p = 0,719$		

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Gotovo jednaki sklop prediktora predviđa i kozmopolitske stavove u uzorku studenata, osim što se ovdje ne javlja značajan doprinos sociodemografskih obiljež-

ja sudionika. U drugom je bloku statistički značajan prediktor važnost vjere, koja tumači 8% varijance kozmopolitizma, upućujući na to da oni ispitanici koji procjenjuju vjeru manje važnom imaju izraženije kozmopolitske stavove. Uvođenjem prediktora ideološke identifikacije važnost vjere gubi prediktivnu snagu i postaje neznačajna, dok ideološka orijentacija objašnjava dodatnih 14% varijance kriterija pokazujući da ispitanici lijeve ideološke identifikacije iskazuju izraženije kozmopolitske stavove.

Tablica 11: Rezultati višestruke hijerarhijske regresijske analize na uzorku studenata: doprinos sociodemografskih varijabli, važnosti vjere, ideološke identifikacije i kolektivizma/individualizma u predikciji kozmopolitizma

Korak	Prediktori	β -koeficijenti u pojedinom koraku	β -koeficijenti u završnom koraku
1	Spol	-,095	-,019
	Dob	,006	,001
	Obrazovanje sudionikova oca	,030	,024
	Veličina mjesta do punoljetnosti	,096	,077
	Veličina obitelji pri odrastanju	,052	,103
	Životni standard	-,043	,078
	$R = 0,155, R^2 = 0,024, F = 0,669, df = 6, p = 0,675$		
2	Važnost vjere	-,304**	-,138
	$R = 0,324, R^2 = 0,105, \Delta R^2 = 0,081, F = 14,673, df = 1, p = 0,000$		
3	Ideološka identifikacija	-,432**	-,431**
	$R = 0,498, R^2 = 0,248, \Delta R^2 = 0,143, F = 30,707, df = 1, p = 0,000$		
4	Kolektivizam	,066	,066
	Vertikalni individualizam	-,079	-,079
	Horizontalni individualizam	,128	,128
	$R = 0,524, R^2 = 0,275, \Delta R^2 = 0,026, F = 1,901, df = 3, p = 0,132$		

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Cilj ovoga rada bio je provjeriti u kojoj se mjeri na temelju skupa sociodemografskih prediktora, važnosti religije, ideološke samoidentifikacije i kulturnog obrasca izraženog kao kolektivism/individualizam može predvidjeti nacionalizam i kozmopolitizam na uzorku studenata i njihovih roditelja. Rezultati su pokazali da je odabrani sklop prediktora objasnio veći postotak varijance nacionalizma nego kozmopolitizma u oba uzorka te da su vrsta i doprinos pojedinih prediktora u oba uzorka slični, uz iznimku nekih sociodemografskih prediktora (obrazovanja oca kod nacionalizma, te spola, veličine obitelji i samoprocjene životnog standarda kod kriterija kozmopolitizma), koji su se pokazali značajnima u roditeljskome, ali ne i u studentskom uzorku. Neznačajni doprinos sociodemografskih prediktora u studentskom uzorku treba međutim zbog smanjenog varijabiliteta tih varijabli uzeti s oprezom. No također valja istaknuti da su nacionalizam i kozmopolitizam složeni stavovni sklopovi, čije je stjecanje i usvajanje, kao i drugih svjetonazorskih stavova, daleko složenije nego što je to moguće predvidjeti na temelju sociodemografskih obilježja (npr. Pantoja i Gershon, 2006; Ridgeway, 2001). Usto naši rezultati upućuju na činjenicu da kulturni obrasci kolektivism/individualizma nisu važni za predviđanje kozmopolitske orijentacije, ali jesu za predviđanje nacionalizma. Pritom vertikalna dimenzija individualizma ima dominantno značenje, a taj nalaz pridonosi razumijevanju međugrupnih odnosa u suvremenim, uglavnom hijerarhijski organiziranim društvima (Sidanius i Pratto, 1999): kulturni obrazac vertikalnog individualizma reproducira suvremenu organizaciju društva i stvara osnovu za usvajanje ideje (grupne) superiornosti, što je bit nacionalističkih stavova. Naši rezultati pokazuju i to da je kolektivism, kako se čini, na ovim prostorima jedinstvena dimenzija, nerazdvojiva na svoju horizontalnu i vertikalnu komponentu, čime se dobiveni rezultati pridružuju suvremenim kritikama operacionalizacije konstrukta kolektivism/individualizma u pogledu njegove konceptualne jasnoće i prikladnosti za tumačenje kulturnih razlika u ponašanju (Voronov i Singer, 2002). No da bi taj nalaz bio pouzdan, primjenu HVIC skale valja ponoviti na heterogenijem uzorku.

Provedeno istraživanje ima i svojih ograničenja. Prije svega temeljni je uzorak onaj studenata psihologije, pa, premda je riječ o utvrđivanju funkcionalnih veza među varijablama, treba imati na umu ograničenja koja u pogledu generalizacije rezultata proizlaze iz selektivnosti uzorka. No valja istaknuti da je provedeno istraživanje među rijetkima u nas koje promatra veze među (socijalnopolitičkim) stavovima roditelja i njihove (odrasle) djece te tako pridonosi razumijevanju elemenata političke socijalizacije u našem društvu. Buduća istraživanja na heterogenijim uzorcima značajno bi pridonijela utemeljenosti nalaza o razmjerno maloj ulozi sociodemografskih i značajnijoj ulozi socijalnopolitičkih čimbenika te ulozi kul-

turnih obrazaca kolektivizma i individualizma u usvajanju i razvoju nacionalističkih stavova nasuprot kozmopolitskim stavovima. Uvođenje i drugih vrijednosnih obrazaca u prediktorski sklop za predviđanje nacionalizma i kozmopolitizma te odmjerenje važnosti individualnoga nasuprot kolektivnom identitetu dodatno bi pridonijelo povezivanju i prediktivnoj snazi dviju istraživačkih tradicija političkog ponašanja: istraživanju vrijednosti i teoriji socijalnog identiteta.

LITERATURA

- ALTEMEYER, Bob (1988). *Enemies of freedom*. San Francisco: Jossey-Bass.
- ALTEMEYER, Bob (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- BECK, Paul Allen i JENNINGS, M. Kent (1991). »Family traditions, political periods, and the development of partisan orientations«, *Journal of Politics*, god. 53, br. 3, str. 742–763.
- BILLIG, Michael (1995). *Banal nationalism*. London: Sage.
- BORDIA, Prashant i BLAU, Gary (2003). »Moderating effect of allocentrism on the pay referent comparison-pay level satisfaction relationship«, *Applied Psychology: An International Review*, god. 52, br. 4, str. 499–514.
- CHEN, Ya-Ru, BROCKNER, Joel i KATZ, Tal (1998). »Toward an explanation of cultural differences in in-group favoritism: the role of individual versus collective primacy«, *Journal of Personality and Social Psychology*, god. 75, br. 6, str. 1490–1502.
- ČORKALO BIRUŠKI, Dinka i AJDUKOVIĆ, Dean (2008). »Sklonost međuetničkoj diskriminaciji u djece i međuetnički stavovi i ponašanja njihovih roditelja: promjene tijekom vremena u podijeljenoj zajednici«, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, god. 15, br. 3, str. 377–400.
- ČORKALO, Dinka i KAMENOV, Željka (ur.) (1999). *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija: izvještaj s VIII. ljetne psihologijske škole*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- ČORKALO, Dinka i KAMENOV, Željka (2003). »National identity and social distance: does in-group loyalty lead to outgroup hostility?«, *Review of Psychology*, god. 10, br. 2, str. 85–94.
- FELDMAN, Stanley (2003). »Values, ideology and the structure of political attitudes«, u: David Sears, Leonie Huddy i Robert Jervis (ur.). *Oxford handbook of political psychology*. New York: Oxford University Press, str. 477–508.
- FRANZOI, Stephen L. (2000). *Social psychology*. Boston: McGraw Hill.
- FREEMAN, Mark A. (1997). »Demographic correlates of individualism and collectivism: a study of social values in Sri Lanka«, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, god. 28, br. 3, str. 321–341.
- HEAVEN, Patrick C. L. (2001). »Prejudice and personality: the case of the authoritarian and social dominator«, u: Martha Augoustinos i Katherine J. Reynolds (ur.) *Understanding prejudice, racism, and social conflict*. London: Sage, str. 90–104.
- HEAVEN, Patrick C. L. i CONNORS, John R. (2001). »A note on the value correlates of social dominance orientation and right-wing authoritarianism«, *Personality and Individual Differences*, god. 31, br. 6, str. 925–930.

- HUI, C. Harry i TRIANDIS, Harry C. (1986). »Individualism-collectivism: a study of cross-cultural researchers«, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, god. 17, br. 2, str. 222–248.
- KOMARRAJU, Meera i COKLEY, Kevin O. (2008). »Horizontal and vertical dimensions of individualism-collectivism: a comparison of African American and European Americans«, *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, god. 14, br. 4, str. 336–343.
- KRIŽANEC, Tajana (2008). *Povezanost nacionalnog identiteta i alocentrizma/idiocentrizma* (diplomski rad). Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- LEAK, Gary K. i RANDALL, Brandy A. (1995). »Clarification of the link between right-wing authoritarianism and religiousness: the role of religious maturity«, *Journal for the Scientific Study of Religion*, god. 34, br. 2, str. 245–252.
- LEE, Lynn i WARD, Colleen (1998). »Ethnicity, idiocentrism-allocentrism, and intergroup attitudes«, *Journal of Applied Social Psychology*, god. 28, br. 2, str. 109–123.
- MARKUS, Hazel i KITAYAMA, Shinobu (1991). »Culture and self: implications for cognition, emotions and motivation«, *Psychological Review*, god. 98, br. 2, str. 224–253.
- NORICKS, Jay S., AGLER L. Helen, BARTHOLOMEW, Margaret, HOWARTH-SMITH, Susan, MARTIN, David, PYLES, Steve i SHAPIRO, William (1987). »Age, abstract thinking, and the American concept of person«, *American Anthropologist*, god. 89, br. 3, str. 667–675.
- O'BRYAN, Megan, FISHBEIN, Harold D. i RITCHEY, P. Neal (2004). »Intergenerational transmission of prejudice, sex role stereotyping, and intolerance«, *Adolescence*, god. 39, br. 155, str. 407–426.
- OFFER, Daniel i SCHONERT-REICHL, Kimberly A. (1992). »Debunking the myths of adolescence: findings from recent research«, *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, god. 31, br. 6, str. 1003–1014.
- OYSERMAN, Daphna, COON, Heather, M. i KEMMELMEIER, Markus (2002). »Rethinking individualism and collectivism: evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses«, *Psychological Bulletin*, god. 128, br. 1, str. 3–72.
- PANTOJA, Adrian D. i GERSHON, Sarah Allen (2006). »Political orientations and naturalization among Latino and Latina immigrants«, *Social Science Quarterly*, »Ethnicity and Social Change« (special issue), god. 87, br. 5, str. 1171–1187.
- PARATUŠIĆ, Alma (2001). *Nacionalni identitet i socijalna distanca Hrvata i Bošnjaka* (diplomski rad). Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- PEDERSEN, Anne, ATTWELL, Jon i HEVELI, Diana (2005). »Prediction of negative attitudes toward Australian asylum seekers: false beliefs, nationalism and self-esteem«, *Australian Journal of Psychology*, god. 57, br. 3, str. 148–160.
- PHELPS, Ellen Weiss (2004). »White students' attitudes towards Asian-American students at the University of Washington: a study of social tolerance and cosmopolitanism«, *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, god. 64, br. 11-A, str. 3975.
- REALE, Anu i ALLIK, Juri (1999). »A cross-cultural study of collectivism: a comparison of American, Estonian and Russian students«, *Journal of Social Psychology*, god. 139, br. 2, str. 133–142.
- RIDGEWAY, Cecilia L. (2001). »The emergence of status belief: from structural inequality to legitimizing ideology«, u: John J. Jost i Brenda Major (ur.). *The psychology of legitimacy: emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 257–277.

- ROBINSON, John P., SHAVER, Phillip i WRIGHTSMAN, Lawrence S. (1991). »Criteria for scale selection and evaluation«, u: John P. Robinson, Phillip Shaver i Lawrence S. Wrightsman (ur.). *Measures of personality and social psychological attitudes, Vol. 1*. San Diego: Academic Press, str. 1–16.
- RUBINSTEIN, Gidi (1997). »Authoritarianism, political ideology, and religiosity among students of different faculties«, *Journal of Social Psychology*, god. 137, br. 5, str. 559–567.
- SCHATZ, Robert T., STAUB, Ervin i LAVINE, Howard (1999). »On the varieties of national attachment: blind versus constructive patriotism«, *Political Psychology*, god. 20, br. 1, str. 151–174.
- SCHWARTZ, Shalom H. i BARDI, Anat (1997). »Influences of adaptation to communist rule on value priorities in Eastern Europe«, *Political Psychology*, god. 18, br. 2, str. 385–410.
- SIDANIUS, Jim i PRATTO, Felicia (1999). *Social dominance: an intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SINGELIS, Theodore M., TRIANDIS, Harry C., BHAWUK, Dharm P. S. i GELFAND, Michele J. (1995). »Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: a theoretical and measurement refinement«, *Cross-Cultural Research*, god. 29, br. 3, str. 240–275.
- SKITKA, Linda J. (2005). »Patriotism or nationalism? Understanding post-September 11, 2001, flag-display behavior«, *Journal of Applied Social Psychology*, god. 35, br. 10, str. 1995–2011.
- SMITH, Peter B. i LONG, Karen M. (2006). »Social identity theory in cross-cultural perspective«, u: Rupert Brown i Dora Capozza (ur.). *Social identities: motivational, emotional and cultural influences*. Hove – New York: Psychology Press, str. 153–169.
- TAJFEL, Henri i TURNER, John C. (1986). »The social identity theory of intergroup behavior«, u: Stephen Worchel i William G. Austin (ur.). *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall Publishers, str. 7–24.
- TOFANT, Jasmina (2004). *Povezanost nacionalnog identiteta s osobnim i kolektivnim samopoštovanjem* (diplomski rad). Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- TRIANDIS, Harry C. (1989). »Self and social behaviour in differing social context«, *Psychological Review*, br. 96, str. 506–520.
- TRIANDIS, Harry C. (1994). *Culture and social behavior*. New York – London: McGraw-Hill, Inc.
- TRIANDIS, Harry C. (1996). »The psychological measurement of cultural syndromes«, *American Psychologist*, god. 51, br. 4, str. 407–415.
- TRIANDIS, Harry C., CHAN, Darius K. S., BHAWUK, Dharm P. S., IWAO, Sumiko i SINHA, Jai B. P. (1995). »Multimethod probes of allocentrism and idiocentrism«, *International Journal of Psychology*, god. 30, br. 4, str. 461–480.
- TRIANDIS, Harry C. i GELFAND, Michele J. (1998). »Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism«, *Journal of Personality and Social Psychology*, god. 74, br. 1, str. 118–128.
- TRIANDIS, Harry C. i TRAFIMOV, David (2003). »Culture and its implications for intergroup behavior«, u: Rupert Brown i Sam Gaertner (ur.). *Blackwell handbook of social psychology: intergroup processes*. Malden: Blackwell, str. 367–385.
- VALENCIĆ, Silvana (1998). *Individualizam i kolektivizam kod studenata zagrebačkog sveučilišta: prilog evaluaciji skale individualizma i kolektivismu* (diplomski rad). Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

VORONOV, Maxim i SINGER, Jefferson A. (2002). »The myth of individualism-collectivism: a critical review«, *Journal of Social Psychology*, god. 142, br. 4, 461–480.

WORCHEL, Stephen i COUTANT, Dawna (1997). »The tangled web of loyalty: nationalism, patriotism, and ethnocentrism«, u: Daniel Bar-Tal i Ervin Staub (ur.). *Patriotism in the lives of individuals and nations*. Chicago: Nelson-Hall Publishers, str. 190–210.

Tajana KRIŽANEC, Dinka ČORKALO BIRUŠKI

Predictors of Nationalism and Cosmopolitanism: The Contribution of Certain Socio-demographic Features, Ideological Self-identification and Individualism/Collectivism on a Sample of Students and Their Parents

SUMMARY

The objective of this research has been to compare the levels of and to establish the connection between results of psychology students and their parents in relation to nationalism and cosmopolitanism and collectivism, and to horizontal and vertical individualism. In addition, an attempt has been made to define the contribution of socio-demographic variables, the importance of religion and the ideological orientation of the respondents along with collectivism/individualism in explaining the pronounced nature of nationalism and/or cosmopolitanism among the students and their parents. The research was carried out on a group of 200 students (26 male and 174 female) and 296 parents (143 male and 153 female), all of Croatian nationality. Three questionnaires were applied: the Nationalism and Cosmopolitanism Scale (Čorkalo and Kamenov, 1999), the HVIC questionnaire on horizontal and vertical individualism and collectivism (Singelis et al., 1995) and a socio-demographic questionnaire. The results showed that parents of students express more marked nationalism and collectivism than their (adult) children, while students express more marked cosmopolitanism and horizontal individualism than their parents. However, as far as vertical individualism is concerned, there is no difference between the average results of students and parents. The correlation between the collectivism and individualism of students and their mothers and fathers is lower than that between nationalism and cosmopolitanism. The set of socio-demographic predictors, the importance of religion, ideological orientations and collectivism/individualism more reliably foresee nationalism rather than cosmopolitanism, both in the parental and student sample. The type and contribution of the individual predictors are similar in both samples, with the exception of certain socio-demographic predictors that were shown to be significant in the parental, but not in the student sample. Apart from socio-demographic predictors nationalism on the part of parents and students can also be foreseen on the basis of a more distinct right-wing political orientation, pronounced vertical individualism and a greater attachment of importance to religion, while cosmopolitanism can be foreseen on the basis of a more conspicuous left-wing political orientation on the part of the respondents.

KEY WORDS: nationalism, cosmopolitanism, collectivism, vertical individualism, horizontal individualism, attitudes of parents and their children

Tajana KRIŽANEC, Dinka ČORKALO BIRUŠKI

Les prédicteurs du nationalisme et du cosmopolitisme : la contribution de certaines caractéristiques sociodémographiques, de l'auto-identification idéologique et de l'individualisme/collectivisme sur le modèle des étudiants et de leurs parents

RÉSUMÉ

Le but de cette recherche était de comparer des niveaux et constater le lien entre les résultats des étudiants en psychologie et ceux de leurs parents par rapport au nationalisme et au cosmopolitisme, ainsi qu'au collectivisme et à l'individualisme horizontal et verticale. En même temps, on a essayé de définir la contribution des variables sociodémographiques, l'importance de la religion et de l'orientation idéologique des interrogés, de l'importance du collectivisme/individualisme par rapport à la manifestation du nationalisme et du cosmopolitisme des étudiants et de leurs parents. L'enquête a été faite sur 200 étudiants (26 étudiants et 174 étudiantes) et 296 parents (143 hommes et 153 femmes) de nationalité croate. Trois questionnaires ont été utilisés: l'échelle de nationalisme et cosmopolitisme (Čorkalo et Kamenov, 1999), HVIC questionnaire de l'individualisme horizontal et vertical et du collectivisme (Singelis et col., 1995), puis le questionnaire sociodémographique. Les résultats montrent que les parents des étudiants manifestent un nationalisme et un collectivisme plus expressif que leurs enfants (adultes). Par contre, les étudiants expriment un cosmopolitisme et un individualisme horizontal plus marqué que leurs parents. En ce qui concerne de l'individualisme vertical pourtant, il n'y a pas de différence entre le résultat moyen des étudiants et de celui des parents. Les relations entre le collectivisme et l'individualisme des étudiants, de leurs mères et de leurs pères sont inférieures aux relations du nationalisme et du cosmopolitisme. L'ensemble des prédicteurs sociodémographiques, de l'importance de la religion, de l'orientation idéologique et du collectivisme/individualisme, prévoit mieux le nationalisme que le cosmopolitisme, sur l'échantillon des parents ainsi que celui des étudiants. La nature et la contribution de certains prédicteurs se ressemblent dans les deux échantillons, à l'exception de certains prédicteurs sociodémographiques qui se sont avérés importants dans l'échantillon des parents et pas dans celui des étudiants. A part des prédicteurs sociodémographiques, il est possible de prévoir le nationalisme des parents et des étudiants aussi à la base de l'orientation politique de droite plus manifeste, de l'individualisme vertical exprimé et de l'apport plus important à la religion, tandis que le cosmopolitisme est facilement prévisible à la base de l'orientation politique de gauche plus exprimée chez les enquêtés.

MOTS CLÉS : nationalisme, cosmopolitisme, collectivisme, l'individualisme vertical, l'individualisme horizontal, attitudes des parents et des enfants